

มนุษยศาสตร์ : สร้างเสริมภูมิปัญญา พัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์*

■ พระเทพโสภณ

เรื่องนี้อาจจะพูดต่อไปนี่คงจะเป็นลักษณะที่เชื่อมโยงกับงานของท่านทั้งหลาย คือมนุษยศาสตร์นั้นเกี่ยวข้องกับการศึกษาหาความรู้ หรือในบริบทที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต คงไม่ใช่เป็นการศึกษาหาความจริงสากลที่ล่องลอยอยู่โดยไม่สัมพันธ์กับความ เป็นไปในสังคม เพราะมนุษยศาสตร์เกี่ยวข้อง กับเรื่องที่มีสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ในชีวิตรอบตัวของเรา เนื่องจากช่วงนี้เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อในการปฏิรูป การศึกษาของประเทศเรา ทำให้มีการกำหนดนโยบาย การดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของมนุษยศาสตร์- สังคมศาสตร์ในเชิงเป็นนโยบายของรัฐบาล จนกระทั่ง อาจจะเกี่ยวข้องกับเรื่องเรียน มนุษยศาสตร์ไปทำไมใน บริบทของสังคมไทยปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยสงฆ์¹ ที่อาตมารับผิดชอบอยู่นั้นก็ถูก ตั้งคำถามเหมือนกันเวลาที่มีการประชุมระดับอธิการบดี ปลัดกระทรวง เมื่อสักปีที่แล้ว เรื่องงบประมาณแผ่นดินว่านโยบายของรัฐบาลต้องการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ มีผลผลิตที่ชัดเจนแข่งกับนานาชาติได้ แล้วท่านรองนายกฯ วิชาญ ก็ถามในที่ประชุมว่า แล้วมหาวิทยาลัยสงฆ์ช่วยให้มี

ความสามารถในการแข่งขันสักเท่าไรเพื่อจะให้งบประมาณท่านไป ท่านไปทำให้ประเทศชาติมีรายได้ เพิ่มขึ้นแข่งขันกับนานาชาติได้ไหม เพราะไปคิดกันใน เรื่องแข่งขัน อาจจะต้องเปิดสำนักกรรมฐานนานาชาติ หารายได้เข้าประเทศหรือเปล่า เลยลืมนคุณค่าของสิ่ง ที่เราจะพูดกันว่า การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อการแข่งขัน นำมิติทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งถ้ามาดู งานของมนุษยศาสตร์มันจะแข่งขันกันสักขนาดไหน เรื่องรายได้ แล้วเชื่อมไปถึงเรื่องการศึกษา ซึ่งอาตมาเข้าไปเกี่ยวข้องเยอะมากช่วงปัจจุบันนี้

เรื่องหลักสูตรอะไรต่าง ๆ ทางรัฐบาลก็ถามว่า ปฏิรูปการศึกษาแล้วเด็กได้อะไร แต่ที่จริงมันไม่ใช่ อย่างนั้น เพราะว่าไม่ว่าอธิบายว่าเด็กได้อะไร แต่ถ้าตอบ ไม่ได้ว่าแล้วประเทศชาติมันจะดีขึ้นในทางเศรษฐกิจ ใดๆ ก็ยังไม่เป็นที่พอใจ เพราะฉะนั้นในตอนนั้นแนว ความคิดกระแสหลักในการกำหนดนโยบายค่อนข้างจะ ไปในอีกทิศทางหนึ่ง ซึ่งมนุษยศาสตร์และสังคม ศาสตร์ จะต้องหาที่อยู่ให้มันคงถ้ายังเป็นมนุษยศาสตร์ด้วยแล้ว ซึ่งอาตมานำคำนิยามมาจากพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน คือวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจและ

* ถอดจากแถบบันทึกเสียงปาฐกถาพิเศษ “งานมนุษยศาสตร์วิชาการ 46” วันที่ 25 เมษายน 2546

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานของคนก็คือ Humanity รวมทั้งศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนา และปรัชญา ตามที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนด ซึ่งในแต่ละมหาวิทยาลัยอาจจะไม่จัดครอบคลุมตามนี้ อย่างประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยนี้อาจจะไปอยู่ในคณะหนึ่ง เพราะประวัติศาสตร์นั้นมองได้เป็นสองด้าน ทั้งทางด้านมนุษยศาสตร์และทางด้านสังคมศาสตร์ มีตัวเลข มีสถิติมากน้อยก็เอาไปไว้ด้านสังคม แต่ถ้าเป็นประเภทตีความพรรณนาศึกษากันอย่างที่เราทำอยู่ในมนุษยศาสตร์ บันทึกและตีความประวัติศาสตร์อย่างนี้เขาก็เอาไปไว้ในมนุษยศาสตร์ จิตวิทยาที่เหมือนกัน บางแห่งเขาก็เอาไปไว้ในอีกที่หนึ่ง แต่หลายๆ ที่ก็เอาไปไว้ในด้านมนุษยศาสตร์

เพราะเหตุที่เอาเข้ามาเข้าใจว่าถ้าเป็นมนุษยศาสตร์ จะศึกษาทางจิตใจ โดยไม่มีจิตวิทยาอยู่ก็คงไม่ได้ แต่หลายแห่งเอาไปไว้เป็นศาสตร์ ศาสตร์ในที่นี้จะหมายถึงในลักษณะการศึกษาวิเคราะห์ทางด้านตัวเลขมาก เป็นอิทธิพลของ scientism เพื่อพฤติกรรมนิยม และก็พยายามที่จะดึงเอาการศึกษาทั้งหลายให้เป็นศาสตร์ ความหมายที่เอาเข้ามาเรียกว่าเป็นอิทธิพลของวิทยาศาสตร์นิยม หรืออาจจะเรียกว่าในยุคของเวียนนาเซอร์เคิล (Vienna Circle) ในทางปรัชญาตั้งแต่เวียนนาเซอร์เคิลเป็นต้นมา ทำให้สังคมศาสตร์กลายเป็นวิทยาศาสตร์ วิธีการศึกษาต้องเป็นของข้อมูล ตัวเลขสถิติมากขึ้น แม้กระทั่งการทำงานวิจัยในปัจจุบัน ด้านศาสนาเอาเข้ามาแปลกใจมากเพราะมีสถิติและตัวเลขมากขึ้น ออกจะเป็นวิทยาศาสตร์ในความหมายตามกลุ่มเวียนนาเซอร์เคิลในร้อยปีมาแล้วที่แพร่แนวความคิดนี้ เพราะฉะนั้นถ้าเป็นสังคมศาสตร์ก็เป็นการศึกษาที่มีตัวเลขมีสถิติ เป็นปรนัย เป็นวิทยาศาสตร์ในความหมายที่เราเข้าใจ คือนอกตัวเรามากขึ้น เหมือนกับฟิสิกส์ เคมี ซึ่งพิสูจน์ได้จับต้องได้

ตามหลักที่ว่า สิ่งที่เป็นจริงต้องพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส ถ้าอย่างนั้นสังคมศาสตร์ก็ต้องเป็นอย่างนั้น จิตวิทยาก็ต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าหากเราจะบอกว่ารู้สึกเป็นอย่างไร สุข ทุกข์ ก็จะต้องไม่ใช่การมองแบบ อภิปรัชญา descriptive ต้องดูพฤติกรรม เวลาคุณโกรธ โกรธ คือ ความรู้สึกคับข้องใจอะไรต่างๆ ที่เป็นความรู้สึก ต้องบรรยายในเชิงพฤติกรรมได้ เพราะฉะนั้น ตรงนี้สิ่งที่เป็นดัชนีตัวชี้วัดต่างๆ อิทธิพลของ scientism ก็ทำให้พยายามทำให้เป็นการศึกษาแบบศาสตร์ที่มีตัวเลข มีข้อมูล มีการวิเคราะห์เชิงรูปธรรมมาก

แม้กระทั่งการปฏิบัติกรรมาฐานซึ่งเป็นปัญหาอยู่ตรงว่าประเมินอย่างไร ใครได้มานั้นนั่นชั้นนี้ ซึ่งเป็นปัญหาพอสมควรที่เราจะจัดในรูปของ วิปัสสนากรรมฐานที่เรียกกันว่า วิปัสสนาจารย์ พวกกระดัด ปริณญาโท ปริณญาเอก นักการศึกษาที่ถามว่าแล้วท่านจะวัดได้อย่างไรว่าจบหรือไม่จบ คนไหนที่สามารถจะเป็นวิปัสสนาจารย์ได้ สอบถาม 16 กันอย่างไร บรรลุจริงหรือเทียม พอเริ่มจะจริงจังกันขึ้นมา เพราะจำเป็นต้องสร้างความสามารถทางการแข่งขันกับต่างประเทศ export วิปัสสนาจารย์ออกต่างประเทศ วิธีการดำเนินการก็จะต้องสร้างอาคารสักหลังหนึ่งเหมือนสำนักเจ้าหลอน แล้วก็ต้องส่งท่านที่จะศึกษาเข้าไปอยู่กับอาจารย์ในนั้นเป็นปี เป็นพระอรหันต์ 18 มงกุฎทองคำ ถ้าเมื่อไรคุณผ่านประตูมาได้แสดงว่าบรรลุอิทธิพลของความคิดที่ว่าประเมินอย่างไร ต้องสังเกตพฤติกรรม หรือต่อไปจะต้องมีเครื่อง detect ทางวิทยาศาสตร์เข้ามาดูความคิด ใช้เครื่องจับเท็จ เวลาทดสอบอารมณ์ ทั้งหมดนี้เป็นอิทธิพลของศาสตร์สมัยใหม่ซึ่งในสมัยพระพุทธเจ้าไม่มีเรื่องของศาสนาไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องตรงนี้ จึงเป็นเรื่องของการแสวงหาแนวทางที่เราจะหาจุดยืน

ประเด็นมันอยู่ตรงที่ว่าอะไรที่ประเมินได้วัดได้ เขาก็ดึงไปเป็นสังคมศาสตร์ ดึงไปเป็นวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ ฟิสิกส์ ที่เหลืออยู่ที่เป็นมนุษยศาสตร์ ศิลปะ ภาพสวยไม่สวยท่านประเมินอย่างไร มีมิติ ความยาว ความหนา วัดเป็นตัวเลขได้ไหม เพราะฉะนั้นจะไปเป็นศาสตร์ที่มีสถิติข้อมูลวัดได้ไหม ไม่ได้มันก็ยังเหลืออยู่เป็นมนุษยศาสตร์ เลยค่อนข้างจะสัมพันธ์กับจิตใจ ความคิด แล้วคุณแสดงออกมาในทางภาษามันก็เป็นวรรณคดี แล้วประมวลของความคิด ไม่ว่าจะป็นปรัชญาและศาสนา เป็นกระบวนการของการคลี่คลาย มันก็เป็นประวัติศาสตร์ของความหมายนั้น ทั้งภาษาศาสตร์ ความคิดอะไรต่าง ๆ แต่สิ่งเหล่านี้เอาตามองว่าเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับจิตใจอย่างที่สุดก็คือพื้นฐานมาจากความคิดและ expressly ความคิดออกมาอย่างไรทางภาษา ทางปรัชญา ทางอะไรต่าง ๆ รวมถึงเป็นวัฒนธรรม เป็นความงดงามแห่งชีวิตมนุษย์ ซึ่งอาจจะป็น ready story ซึ่งตัวเลขสถิติอาจยังไม่รุ้เข้ามา อาจารย์จะมองอย่างไรก็ตาม แต่เอาตามาว่านี่ยังเป็นเรื่องของศาสนาและปรัชญาแต่ประเด็นอยู่ที่ว่าถ้า ready story คือจุดเริ่มมันเป็นเรื่องของจิตใจ มันเป็นเรื่องของคุณค่า มันเป็นเรื่องของ value ขึ้นมา ความงาม ความจริง ความดี ตรงนี้เป็นเรื่องที่เหลืออยู่ซึ่งประเมินวัดด้วยตัวเลขสถิติ ไม่ได้หมายถึงความงาม ในวรรณกรรม วรรณคดี ในศาสนา ในประสบการณ์ทางศาสนา เป็นต้น เป็นมนุษยศาสตร์อย่างนี้ตั้งคำถามที่มีผลกระทบกันก็คือว่า ตกกลงแล้วสิ่งเหล่านี้ที่เป็นแก่น ที่เป็นคุณค่า ที่เป็นภูมิปัญญา เป็นคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ แต่ถ้าตีค่าเป็นเศรษฐกิจ เป็นธุรกิจ ไม่ได้จะมีที่เหลืออยู่สักเท่าไร

เริ่มตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ท่านลองไปดูวิชาที่เกี่ยวกับมนุษยศาสตร์อาจจะมีอยู่ ภาษาไทย ทำไม่จึงอยู่ ภาษาต่างประเทศทำไมจึงอยู่ แต่ถ้าเป็นเรื่องของคุณค่า เป็นเรื่องของศาสนา ทำไม่จึงถอยไป ๆ เพราะอะไร

ตอนนี้มีค่าที่มามีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของเราในประเทศไทย ก็คือคำว่า เศรษฐกิจฐานความรู้ เป็น Knowledge-based Economy เศรษฐกิจที่ใช้ความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนในการใช้พัฒนาในอุตสาหกรรม ความรู้เป็นตัวขับเคลื่อน ท่าง่าย ๆ ก็คือขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี และพยายามทำให้เป็น 12 ปี ตามที่ว่าเรียนฟรี 12 ปีนี้เน้นตรงไหน การศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ที่ถือว่าเป็นเศรษฐกิจที่ใช้ฐานความรู้เป็นตัวขับเคลื่อน เอาตามาคิดว่าเกิดจากสองกระแสในการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่มันขัดกันทำให้ไปกันไม่ได้อยู่ในทุกวัน

กระแสหนึ่งเป็นกระแสของนักรับการศึกษาซึ่งเกิดมาก่อนเชื่อมกับของยูเนสโก อีกกระแสหนึ่งเป็นกระแสของเอเปก อย่างกระแสเศรษฐกิจฐานความรู้ ซึ่งเราจะประชุมสุดยอดเอเปกในประเทศไทยปลายปีนี้จะเห็นว่าข้อแรกที่สำคัญในการประชุมปีนี้ก็คือ เรื่องผลักดันนโยบายเศรษฐกิจฐานความรู้ของประเทศกลุ่มเอเปก Knowledge-based Economy เวลานายกรัฐมนตรีผลักดันเรื่องนโยบายปฏิรูปการศึกษาหรือเรื่องอะไรก็ตาม ต้องการให้เกิดองค์ความรู้เพื่อไปขับเคลื่อนเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้นเวลาที่ถามว่าเด็กได้อะไร รวมถึงต้องถามว่าแล้วประเทศไทยสอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจฐานความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นคนละทางกับวิสัยทัศน์ของกระทรวงศึกษาธิการ เพราะวิสัยทัศน์ของกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันอาศัย พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติปี 2542 ซึ่งมาจากฐานความคิดที่ว่าการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นแนวคิดของยูเนสโก เป็น Learning-society เป็นสังคมของการเรียนรู้ซึ่งเป็นคนละฐานกับเศรษฐกิจฐานความรู้ ซึ่งก็เริ่มมาดีเราเริ่มมาจากแผน 8 ที่ให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เอาการศึกษาไปพัฒนาคน คนก็จะได้พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการเมือง เป็น logic เป็นตรรกะที่พัฒนามาเรื่อย ๆ ในการปฏิรูปการศึกษา แต่

อยู่ ๆ เศรษฐกิจมันตกปี 2540 พอปี 2540 เกิดความคิดในกลุ่มเอเปกซึ่งเป็นความคิดที่เสนอโดย คิม แดจุง ประธานาธิบดีของเกาหลีใต้ บอกว่าเอาใหม่ตั้งใหม่ คุณจะไปในสายที่ว่าไม่ทันแล้ว เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง เป็นปัญหา เป็นโจทย์ แล้วขอใช้เศรษฐกิจ Knowledge-based Economy มาแก้ปัญหาเศรษฐกิจในเอเชีย ซึ่งเริ่มจากประเทศไทย ที่เริ่มจากประเทศไทยที่เป็นตัวแพร่เชื้อที่เป็นตัวลดค่าเงิน ในที่สุดเอเปกก็ถือเศรษฐกิจฐานความรู้ ซึ่งจะมียุทธศาสตร์ 4 ข้อด้วยกันเป็นตัววัด

ข้อแรก คือ นวัตกรรมและความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ยุทธศาสตร์ของเอเปก เขามุ่งในการแข่งขัน เพราะฉะนั้นจะได้ยินมาก ว่าการศึกษาของไทยมีความสามารถในการแข่งขันเท่าไร โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เราอยู่ในระดับไหน เขาบอกว่า อย่างเช่นวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เมื่อปีหรือสองปีที่แล้วใน 49 ประเทศที่เขาสุ่มตัวอย่าง ศึกษาโดย IMD ประเทศไทยอยู่อันดับท้าย ๆ ใน 49 ประเทศ ความสามารถในการแข่งขันเรื่องวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และดูความสามารถในการแข่งขันของประเทศโดยรวมจาก 49 ประเทศ เมื่อสองปีที่ผ่านมาระดับที่ 38 ปีที่แล้ว ดีขึ้น อยู่อันดับที่ 35 ก็มีการรณรงค์กันยกใหญ่ว่าความสามารถในการแข่งขันของเราจะเพิ่มขึ้น พอไปศึกษาดูว่าประเทศไทยอยู่ในอันดับสูงสุด ก็อเมริกา อันดับ 2 ที่อยู่มานานก็สิงคโปร์ สิงคโปร์ไม่ได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจตกในเอเชียสักเท่าไร ไม่ได้ลดค่าเงินตามไทย แต่มากระทบจากโรคซาร์ส

ยุทธศาสตร์ของเอเปกก็คือให้มองดูประเทศที่มีเทคโนโลยีสูงอย่างประเทศแคนาดา ออสเตรเลีย หรือแม้แต่สิงคโปร์ ว่าเขามีเกณฑ์อะไร ซึ่งน่าจะทำได้ทำกันในกลุ่มเอเปก 21 ประเทศ ในที่สุดก็พบ 4 ข้อในสี่ข้อนี้เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิด Knowledge-based Economy

การผลิตสินค้าอย่างเดียว ถ้าไม่มีนวัตกรรม ถ้าไม่มี innovation ขายแข่งกับเขาไม่ได้ เพราะว่าแรงงานราคาถูกไม่ได้ช่วยอะไรแล้ว เพราะฉะนั้นก็ต้องเพิ่มนวัตกรรมเข้าไป เช่น ทำเสื้อผ้า ราคาขายแข่งสู้เวียดนามไม่ได้ สู้จีนไม่ได้ เราก็คงต้องออกดีไซน์ ให้มันสวยงามขึ้น ใช้เทคโนโลยีในการผลิตใหม่ ๆ แข่งกับเวอร์ซาเซ่ กระเป๋าออกดีไซน์ดี ๆ อาจไม่ต้องซื้อของเขา เพิ่มค่าให้กับกระเป๋าเสื้อผ้าโดยใช้สมองและเทคโนโลยีในการผลิตสมัยใหม่ จะทำอย่างไร ต้องมีข้อ 2 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือจัดการศึกษาทุ่มไปเพื่อการศึกษา แต่การศึกษาที่ทุ่มไปเพื่ออะไร เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีผลิตขึ้น

การศึกษาเป็นสับเซตของเศรษฐกิจ เป็นทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมเศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจโครงสร้างพื้นฐานของการสารสนเทศและการสื่อสาร ต้องดีขึ้น ประเทศไทยทำแล้ว สร้างกระทรวง ICT ขึ้นมาตามเอเปก เมื่อตุลาคมที่ผ่านมา

ข้อ 3 โครงสร้างพื้นฐานด้านสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อให้มีโครงสร้างพื้นฐานด้านสารสนเทศเป็น Information and Communication Technology ในแผนแม่บท ICT 2010 กำหนดว่า ประเทศไทยต้องเป็น Knowledge-based Economy ตามมติกรม.

ข้อ 4 บรรยากาศด้านธุรกิจ หมายความว่าต้องทำคอมพิวเตอร์ให้ถูกลง ทำอินเทอร์เน็ตให้ถูกลง ให้คนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ เป็นนโยบาย 70% ของประชากร แต่มหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ดบอกว่าคนไทยเข้าถึงอินเทอร์เน็ต 2% ต้องยกระดับขึ้น

นโยบายพวกนี้จะเป็นเป้าหมายให้มนุษยศาสตร์ - สังคมศาสตร์ว่าจะอยู่ตรงไหน ในการศึกษา มนุษย์เราจะให้ความสำคัญกับปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาเรื่องธรรมาภิบาล good governance วิชาไหนจะรับผิดชอบ ก็ต้อง

มนุษยศาสตร์ แต่ถ้าหากไปในทิศทางนี้อย่างเดียวก็น่าเป็นห่วง สังคมไทยลำบาก เพราะฉะนั้นกลับไปดูจุดสตรมภ์ของการศึกษาที่มาจากยูเนสโก ก่อนเอเปก แต่ไม่ได้อยู่ในรัฐบาลเท่าไร ตรงนี้แหละที่มีทิศทางของมนุษยศาสตร์ ดูจากจุดสตรมภ์ของการศึกษา อาตมาอยากให้กระแสนี้เป็นกระแสหลักในการปฏิรูปปัจจุบัน เพราะในโรงเรียนระดับประถม - มัธยม ตอนนั้นมันเป็นกระแสของ Knowledge - based Economy หมด ไม่ว่าจะดูต้นแบบจากโรงเรียนสิงคโปร์หรือจากไต้หวันก็ตาม จะลืมนักศึกษามนุษยศาสตร์ เพราะไปมุ่งสร้างตรงนั้น เพราะฉะนั้นสังคม เรื่องคุณธรรม จริยธรรม จิตวิทยา ศาสนา วรรณกรรม จะไม่มีที่แม้แต่ว่าระดับประถม มัธยม แต่ถ้าเป็นของยูเนสโกเขามีที่ให้

ที่มาของ Four Pillars of Education นั้นมาจากงานวิจัยเล่มหนึ่งของยูเนสโก ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1996 เป็นรีพอร์ตที่มีอิทธิพลต่อการศึกษานานาชาติในปัจจุบัน ปี 2539 และ 2542 เราออก พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ Life from Education มาจากงานนี้ การศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ที่จริงเขาพูดมาก่อนหน้านี้ก็ แต่ตรงนั้นมันเป็นรายงานของยูเนสโกที่พูดถึงการศึกษาที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21 เพราะฉะนั้นจะมีบริบทแห่งศตวรรษที่ 21 เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยพิจารณาว่า ในศตวรรษที่ 21 จะมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง เขาพยากรณ์ไว้ก่อนทำรายงานอยู่หลายปี ตีพิมพ์ในปี 2539 ก่อน ค.ศ. 2000 หลายปี เขาพยากรณ์หลายเรื่อง และเป็นจริง บอกว่าถ้าการศึกษาไม่ช่วยมันจะเกิดปัญหาอะไร แล้วมันก็เกิดจริง ๆ

ข้อแรก เขาใช้คำ จุดสตรมภ์ Four Pillars เขาหมายถึงเสา 4 เสาที่รับอาคารอยู่ ถ้าหักไปหนึ่ง อาคารล้ม ต้องไปด้วยกัน ทีสหประชาชาติที่เจนีวา อาตมาไปประชุมปีที่แล้ว เขาทำเก้าอี้ตัวใหญ่มาก เป็นวงเวียนอยู่หน้าสหประชาชาติที่เจนีวา ซึ่งเป็นที่ตั้งของสันนิบาต

ชาติ เก้าอี้ตัวใหญ่สูงกว่าหลังคา ตั้งอยู่ในวงเวียนให้รถวิ่งวน เก้าอี้มีพนักพิงคล้ายที่เรานั่ง แต่ขามันหักไป 1 ขา แล้วมันก็ตั้งอยู่อย่างนั้น เขาให้เราจินตนาการว่าตกลงเราจะนั่งได้ไหม มันหมายถึงอะไร Four Pillars นั่งไม่ได้

การศึกษาเพื่อสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องมีเสา 4 เสา

1. Learning to Know คือการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพเรียนเพื่อรู้ หมายถึงเป็นการเรียนเพื่อที่จะเรียนต่อ Learning how to learn เป็นวิชาที่เตรียมความพร้อมเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต เช่น ภาษา ถ้าเด็กไทยศึกษาในประเทศไทย ไม่รู้ภาษาไทยก็ไม่ได้คณิตศาสตร์ ความรู้พื้นฐานต่าง ๆ ถ้าในมหาวิทยาลัยก็เป็น General Education เป็นการศึกษาทั่วไปเตรียมความพร้อมในการเรียนวิชาอื่น ๆ

Learning how to learn ยังหมายถึงจิตใจด้วย วิชาไหนที่ทำให้เรามีความจำดีขึ้น มีสมาธิดีขึ้นมีวิคิด เพราะข้อมูลมันเยอะมาก methodology อยู่ในข้อ 1 คือพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้

2. Learning to do การศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถภาพ หมายถึงสายอาชีพ วิชาเอกทั้งหลาย เพื่อที่จะไปทำงาน และเขาก็บอกว่า ในศตวรรษที่ 21 ความสามารถของคนต้องหลากหลาย personality ต้องรอบด้านมากขึ้น เพราะเราใช้เครื่องจักรมากขึ้น แรงงานลดลง เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราพูดว่า one stop service คนคนเดียวทำงานได้หลากหลาย เหมือนกับในมหาวิทยาลัย สายธุรกิจ สายสนับสนุน เขาให้คนน้อยลง เพราะคนเดียวทำงานได้ทั้งสารบรรณทั้งการเงิน บัญชี ใช้คอมพิวเตอร์ช่วย มีเครือข่าย เพราะฉะนั้น learning to do คือต้องควบคุมเครื่องจักรได้ในศตวรรษที่ 21 ใช้คอมพิวเตอร์ได้ ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารได้ใครไม่เป็นคอมพิวเตอร์ต้องไปเรียน รุ่นอาวุโสทั้งหลายหรือพระก็ต้องใช้ ตอนแรกจะทำแผ่นใสมาแต่ทำไม่ทัน เลยต้องยกคอมพิวเตอร์มา

นอกจากนี้ อาตมาเคยไปประชุมเรื่องนักรกศึกษาของไทย เมื่อ 6-7 ปีก่อน ก่อนมีพ.ร.บ.ด้วยซ้ำ เขาบอกว่า น่าจะมีอีกวิชาหนึ่งให้เด็กประถมเรียน คือ วิทยาการจัดการ เพราะเมื่อคนมีความสามารถหลากหลายกระจายกัน ก็ต้องสร้างเครือข่าย เน็ตเวิร์ค จะสร้างเครือข่ายได้ต้องมีความสามารถในการจัดการที่จะอยู่ต่อไปในศตวรรษที่ 21 ต้องมีทักษะในการทำงานร่วมกับคนอื่น แต่เขาบอกว่า ที่พูดว่า “การศึกษาต้องเรียนสายอาชีพหรือวิชาเอกก็ตาม” นั้น มันสำหรับคนที่กินเงินเดือนประจำ ถ้าเป็นผู้ที่อยู่ในห้องนาห้องไร่ ต้องใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เก่งตรงไหน รู้เรื่องตรงไหน ไปพัฒนาตรงนั้น

2 ข้อนี้ เตรียมศักยภาพของมนุษย์

ความขัดแย้งทางประชาคมโลกหรือในทางศาสนาเลยต้องแก้ด้วยการประชุมใหญ่ที่สหประชาชาติ ค.ศ.2000 เอาผู้นำศาสนาทั่วโลกไปสวดมนต์ไปประชุมในหอประชุมใหญ่ 1,000 ท่าน 3 วัน เพื่อให้เกิดสันติภาพ ปรากฏว่าผ่านมาได้ 3 ปี ดิกเวิร์ลเทรดถล่มมาปีนี้ UN แดกกัน วิชาอะไรช่วย ถ้าไม่ใช่ Humanity

สงครามในอิรัก สหรัฐฯ บอกว่าเกาหลีเหนือสารภาพว่ามีระเบิดนิวเคลียร์แล้ว BBC บอกอย่าเชื่อ สหรัฐฯ นัก เพราะอาจพูดฝ่ายเดียว ต้องฟังเกาหลีเหนือก่อน

การประชุม 3 ฝ่าย เกาหลีเหนือ จีน สหรัฐฯ หยุดก่อนกำหนด 1 วันพอรู้ว่ามิวเคลียร์

3. Learning to live together การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ สอนให้คนอยู่ร่วมกันอย่างยอมรับความแตกต่าง มีความสุขในการอยู่ร่วมกัน การศึกษาต้องช่วยตรงนั้น

4. การศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพ Learning to be เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

วิสัยทัศน์ของกระทรวงศึกษาปัจจุบัน คือให้คนไทยได้รับการพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ก็เป็นแนวคิดของยูเนสโก เป็นคนดี คนเก่ง รักการเรียนรู้ ฟังตัวเองได้ มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน เพื่อความมั่นคงของมนุษย์ และพร้อมทันโลก ตรงนี้มีที่มากมายของ Humanity มนุษยศาสตร์ต่างจาก knowledge - based แต่ knowledge -based economy ในโรงเรียนประถม-มัธยมไม่มีที่เท่าใดนัก แต่พอเรามาดูจุดสุดมภ์ของการศึกษาของยูเนสโก ดูวิสัยทัศน์ของกระทรวง มาดู พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติในปัจจุบัน ซึ่งต้องดำเนินตามนั้น เป็นเรื่องของมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นเรื่องของคนดี คนเก่งของการพัฒนาความเป็นมนุษย์ คุณค่าแห่งการเป็นมนุษย์เป็นเรื่องการพัฒนาภูมิปัญญาเต็มปัญญาให้สังคมมีอะไรดี ๆ มากมาย แต่เวลานโยบายออกมา ถ้ามันอยู่ภายใต้อิทธิพลของอีกเรื่องหนึ่ง เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม ตั้งแต่ต้นเป็นเรื่องการนำความรู้ไปขับเคลื่อนภาคอุตสาหกรรม แต่ไม่ได้พูดถึงภาคเศรษฐกิจพอเพียง พออยู่ พอกิน มีความสุขชายเพื่อการแข่งขัน เพราะฉะนั้นถ้ามองตรงนี้แล้ว อาตมาเชื่อว่ามนุษยศาสตร์ตามแนว พ.ร.บ.มีบทบาทมาก เพราะฉะนั้นมหาวิทยาลัยต้องเป็นไปในทิศทางนี้ให้เป็นเอกภาพตามพ.ร.บ.เหมือนกัน

มนุษยศาสตร์ ถ้าถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แล้วมีส่วนร่วมในการพัฒนา ต้องเอามนุษย์เป็นตัวตั้งไปพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองต่อไป มนุษยศาสตร์จะมีส่วนอย่างไรที่จะเสริมสร้างภูมิปัญญาคุณค่าความเป็นมนุษย์จากที่พูดโยงมา ก็เป็นเรื่องของมนุษยศาสตร์ทั้งหมด

ภูมิปัญญาที่ว่า บางทีก็ลึกลับสน คำว่า “ภูมิ” บางคนนี่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้กระทั่งภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ เขาพัฒนาองค์ความรู้อะไรไว้ เป็น local wisdom ถ้าพูดถึง

globalization คงไม่เข้าเกินไป การแข่งขัน นานาชาติทางเศรษฐกิจเป็นผลของ globalization แต่ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นอิทธิพลของ localization 2 กระแส

เศรษฐกิจประเทศเราเจริญมาตลอด 20 ปี ถึงปี 2539 โตโดยเฉลี่ย 7% สูงที่สุดในโลก ธนาคารโลก ยกย่องเป็นตัวอย่าง เอาไปขายทั่วโลก ให้เอาแบบไทย เรียกว่า Miracle of Asia สิ่งมหัศจรรย์ของเอเชีย แล้วอยู่ ๆ เศรษฐกิจที่โต 7% ปี 2540 กลับติดลบ ตั้งแต่ นั้นมาก็ยังไม่ขึ้น มันเกิดอะไรขึ้น เพราะคือ ผลของ globalization นักเศรษฐศาสตร์บอกว่ามาจาก Washington Concession ฉันทานุมัติ หรือ ฉันทามติจากวอชิงตัน ที่ให้เปิดการค้าและการเงินเสรี

นักเศรษฐศาสตร์บางกลุ่มบอกว่าเราไม่เปิดการค้าแบบแข่งขันเสรี ไม่ทำตามธนาคารโลกดีกว่า เมื่อเศรษฐกิจเราตก เราใช้ Bangkok Concession ฉันทามติของกรุงเทพฯ คือเอานโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของพระเจ้าอยู่หัวเป็นตัวตั้ง ตอนนี่แผน 9 ใช้ นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของพระเจ้าอยู่หัวเป็นตัวตั้ง เป็นปรัชญาแห่งการพัฒนา แต่ไปดูข้างในเป็นแต่หน้า แรกเท่านั้นที่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง ข้างในหาไม่เจอ เลยที่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงข้างหลังเป็น Globalization เหมือนเดิม สิ่งที่เราเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน Localization คือการกลับมาสู่รากเหง้ากลับมาสู่ภูมิปัญญาความรู้ที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของ Humanity มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อยู่ตรงนั้น ศาสนาและ ปรัชญาอยู่ตรงนั้น วรรณคดี ภาษา อยู่ตรงนั้น ถ้าเราเข้มแข็งและศึกษาภูมิปัญญาตรงนี้ได้ มันจะทำให้กระแสโลกาภิวัตน์ไม่ทำลายสังคมเรา ซึ่งเป็นสิ่งที่เราห่วงใยกันทั่วไป ไม่ว่าจะผ่านสื่อมวลชน ระบบ Super highway ของข้อมูลข่าวสารอินเทอร์เน็ต อะไรต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้ามา ปรากฏการที่ยืนหยัดต่อสู้ให้วิถี

ชีวิตไทยไม่พังไปเหมือนเศรษฐกิจที่ผ่านมา มันคือ Humanity มนุษยศาสตร์

แต่บังเอิญว่าปัญหามันอยู่ตรงที่นโยบายที่ส่งเสริมให้เรียน ให้ศึกษา ให้วิจัย มันกลับไม่ไปด้วยกัน ความสำคัญอยู่ตรงนี้ แต่ไปแก้ที่หนึ่ง ภูมิปัญญา ตรงนี้ไม่ใช่ Localization ในความหมายที่เราใช้ แต่ตอนนี้ก็เข้าใจว่าไปสัมพันธ์กับท้องถิ่นเพราะมันมี ภูมิเข้าไป ภูมิปัญญาชาวบ้านอะไรก็ตาม ใน พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานใช้เพียงว่า พื้นความรู้ ความสามารถ ภูมิแปลว่า พื้น ชั้น ระดับ เสมอ เหมือนกับสัตว์

คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ ภาษา ศาสนารวม ทั้งศิลปะ วัฒนธรรม อะไรต่าง ๆ ในเชิงที่ให้เป็น Human being ที่เน้นพัฒนาให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่าง มีความสุข มีคุณธรรม มีจริยธรรม มนุษย์ละเอียด ชั้นก็ตรงที่พัฒนาปัญญาแทนที่จะอยู่ร่วมกัน ยังสามารถ จัดการความทุกข์ของตัวเองได้ละเอียด ปราณีดี ลึกซึ้ง ขึ้นไปอีก พุดถึงมนุษย์ที่สมบูรณ์ อาตมานึกถึงบาลีนี้ที่ ดร.ลาโรช บัวศรี พุด มีความรู้ดั่งนักปราชญ์ ความ ประพฤติดีดั่งผู้ทรงศีล ผู้ทรงศีลมาจากภาษาบาลีว่า วิชชา จรณ สมบุณโน โส เสฏฐโฐ เทวมนุสส มิวินา และจรณะที่สมบูรณ์ ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์และเทวดา ก็คือคำว่าวิชา และจรณะ ถ้าเสริมสร้างภูมิปัญญาก็คือคำว่าวิชา ก็แปลว่ารู้แจ้งคือตัวปัญญา คุณค่าแห่งความเป็นคนก็คือมนุษย์ ความประพฤติคือจรณะในทางพุทธศาสนา จากตรงนี้คำว่าความคิดความรู้ก็คือตัววิชาคือตัวปัญญา พฤติกรรมที่ออกมาดีสอดคล้องมีคุณธรรม มีจริยธรรม มี Value System ตรงนั้นคือ จรณะ มีจรณะและ วิชาสมบูรณ์ คำว่าสมบูรณ์คือปัญญาก็สมบูรณ์ จาริยะก็สมบูรณ์ดีทั้งปัญญาและจรณะแล้วถือว่า ประเสริฐที่สุด ก็คือมนุษย์ที่สมบูรณ์ไม่ใช่ปัญญาอย่าง เดียว ปัญญานั้นรู้ความจริง จรณะคือประพฤตินั้นมี

คุณค่า อะไรคือความดี ความจริงกับความดีที่แสวงหา อยู่ในตัวคนทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นถ้าบอกว่าเสริมสร้างปัญญากับมีคุณค่า มี value ความจริงอยู่ด้วยกันนั้น ก็จะทำให้เป็นปราชญ์

ปราชญ์ คือ จรณะ ทรงศีลก็คือวิชาและจรณะที่เราตั้งเป็นอุดมคติของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ซึ่งอาตมานึกถึงพุทธพจน์ คือ วิชา จารณ สมปนโน วิชาที่ว่ารู้แล้วนั้นก็จะมาถึงคำที่เกี่ยวข้องคือปัญญากับสัญญา

ในความหมายทางพุทธศาสนา สัญญาที่เขียนคล้าย ๆ กัน ญ ระอา มีทั้งสองคำ ทั้งปัญญา ทั้งสัญญา แปลว่าความรู้เหมือนกัน แต่สัญญาท่านแปลว่าจำได้หมายรู้ มีลักษณะเป็น perception เป็นประจักษ์ที่มีความคิดปรุงแต่งก็ได้ ไม่ปรุงแต่งก็ได้ เป็นความรู้เป็นจุด ๆ เฉพาะด้าน เฉพาะเรื่องจำ ท่านก็รวมอยู่ในนี้ทั้งหมด

ปัญญาในความหมายของคำแปลว่าความรู้ รู้รอบ รู้ลึก รู้สามมิติ ไม่ใช่รู้เป็นจุด จุดไม่มีความกว้าง ไม่มี ความยาว ไม่มี ความหนา แต่ถ้ารู้รอบคือรู้เป็นระบบ ในทางศาสนาถือว่า ธมมณฺฑตา รู้จักเหตุ อากมมณฺฑตา รู้จักผล นี่คือรู้เชื่อมโยงมีความกว้างมีความยาว ถ้าเป็นรู้รอบมีความกว้างมีความยาว หมายความว่าเห็นเหตุแล้วคาดว่าจะเป็นอะไรจะตามมาอันนี้เรียกว่ารู้จักผลเหตุ แล้วคาดหาผลได้ ผลเห็นผล สวาทาเหตุได้ว่ามาจากไหน นี่เป็นปัญญา

โรชชารัสแพร่ภาณลวฺ เหาฬ้าปิตฺ ไม่ไปประเทศที่เสี่ยง นั่นเป็นความรู้ชั้นสัญญาใช้ไหม รู้มากกว่านี้ รู้ว่ามันมาจากไหน ไวร้ออะไร จัดการกับมันอย่างไรอันนั้นเป็นสัญญา จัดการได้ทำได้

ฉะนั้นคำว่ารู้ลึกในทางพุทธศาสนา หมายถึงรู้ไปถึงเบื้องหลังแห่งปรากฏการณ์ มันไม่ใช่สิ่งที่ผิวเผิน ปัญญาจึงเป็นความรู้ อย่างที่เราพูดว่าสิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลง ปรากฏการณ์ที่เห็นอาจไม่เปลี่ยนแปลง

อาจจะคงที่ แต่ลึกลงนั้นหน้าฉากคงที่ หลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไร หรือตามทันกระแสความคิดที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาความเป็นจริง เพราะฉะนั้นปัญญา ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นจริง ยถา ภูตญาณทัสนะ รู้เห็นตามความเป็นจริงในแต่ละเรื่อง

ด้านมนุษยศาสตร์ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า ความจริงที่เราเห็น objectivity ที่เราเห็นคืออะไร แต่มนุษยศาสตร์ปรัชญาจะเป็นคนศึกษาว่าความจริงคืออะไร แต่หน้าที่ส่วนใหญ่ ๆ ของมนุษยศาสตร์คือ ถ่ายทอดสิ่งที่เข้าใจว่าเป็นความจริงออกมา ความงดงามแห่งวรรณกรรม ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาวรรณคดี ศิลปะที่วาดมันสะท้อนอะไร

อาตมาไปเยี่ยม คุณเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ไปสร้างวัดอยู่ที่เชียงราย แปลก แถวภาคเหนือจะมีศิลปินไม่ว่าจะเป็น คุณถวัลย์ ดัชนี คุณเฉลิมชัย แล้ววิธี express ความจริงของเขาไม่ใช่ตรงๆ แทนที่จะวาดภาพอย่างเดียว แก่ไปสร้างวัด โบสถ์ที่สร้างสะท้อนธรรมชาติหมด แต่เวลาดูแล้วคนดูทั่ว ๆ ไปไม่รู้ว่าจะอะไร รู้แต่ว่าสวย ลายไทยอะไรวาดสวย

พออาตมาลงไปเขาจุงเลย รู้จักกัน บอกท่านดูนี้ผมทำสะพานก่อนถึงโบสถ์ นี่นรกนะ เรายืนอยู่บนนรก ช้ามสะพานไปพุทธภูมิ ไปนิพพาน สะพานคือ ศิล สมาธิ ปัญญา ที่พาเราไปสู่ความเป็นพระอรหันต์หลุดพ้นทุกข์ ฉะนั้นนี่คือ นรก ต่อไปผมจะทำภาพตรงนี้ แล้วระหว่างเดินทาง จะมีทางเป็นสวรรค์ เทวดา หรือชั้นพรหมเราก็ดู ถ้าเป็นชาวบ้านธรรมดา มันก็เป็นรูปปั้นสวย แต่เขาจะสะท้อนความรู้สึก นี่คือพรหมโลก แล้วเข้าไปในโบสถ์ เขาบอกโบสถ์ผมไม่เหมือนใคร เข้าโบสถ์แล้วห้ามเอา ของออกมาเก็บไว้ให้หมด จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้ายังจะโลกอีก พระรุ พระรังห้วงอะไรหนักหนาล้องแก๊ง ถึงตรงนี้ต้องจิตว่าง เพราะฉะนั้นผมจะให้คุยกเขา ต้องสยบอยู่หน้าธรรมะ

พระพุทธเจ้าอยู่ตรงนี้ จะมายิ่งใหญ่กว่าพระพุทธเจ้า ได้อย่างไร ทุกคนใครจะมาแอ็ดทำ ยืน เดิน ไม่ให้ เข้าโบสถ์ ยังไม่พร้อม ยังไม่ยอมมอบกายถวายชีวิต ต่อพระพุทธ พระธรรม แล้วถ้ามีคนบริจาคขอเป็น เจ้าของโบสถ์ละ เศรษฐีที่มาผมรับแค่ 10,000 จาริก ชื่อด้วย ให้มีเงินเป็นล้านผมก็ไม่รับ เพราะว่าวัดนี้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของมีศักดิ์ใหญ่ เศรษฐีหน้าไหนโล่มั่น ไปเอา 10,000 บังเอิญลูกศิษย์เอาตมาเป็นคหบดีใหญ่ อยู่ตรงนั้นเดินหนีเลย เขาบอกว่าเดินเข้าตรงนี่คือเฝ้า พระพุทธเจ้า ภาพอยู่ตรงโน้น ข้างหลังจะวาดเป็น ปากพญามาร ถามว่าเมื่อไรจะวาดเสร็จ อีก 1 ปี ครบท่าน ตอนนี่วาดมา 5 ปี แล้วจะวาดเป็นคนที่ ออกจากปากพญามาร วาดตามข้างฝาผนัง คนหนี ออกจากปากพญามารได้เป็นพุทธบริษัท 4 ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พอดูหลังคา เขา จะมีลักษณะช่อฟ้า ใบระกาต่าง ๆ ท่านดูหงส์ตัวนี้ นี่ คือคิล ถัดลงมาอีกชั้นหนึ่งเป็นสมาธิ อีกตัวหนึ่ง เป็นปัญญา คิลหงส์เข้มแข็งหน่อยเพราะจะปฏิบัติยาก เพราะฉะนั้นจะยึดคองหงส์ต่อไปนั้นทำทำจะเห็น concentrate สมาธิไม่เหมือนกัน แต่ตัวปัญญาสงบ หัวงอเลยท่านดูขี หลุดพ้นแล้ว จะไปรู้ได้ไงถ้าไม่อธิบาย นี่คือ expression

ศิลปะแสดงออกในสิ่งที่เขาสัมผัส ทั้งวรรณกรรม ศิลปะ ภาษา ปรัชญา จะมีกระบวนการที่มาจาก ประสบการณ์ภายใน นี่คือความงดงามของชีวิต ความ งดงามแห่งชีวิตตรงนี้ที่มนุษยศาสตร์สร้างคุณค่าที่ ประเมินไม่ได้ขึ้นมา เรียกว่าสัจฉิ เพราะฉะนั้นถ้า แสวงหาความจริงอาจจะรู้ว่าความจริงคืออะไร แต่ว่า เขาถือว่าเขาแสดงออกซึ่งความจริง และความจริงนั้น เอาไปดำเนินชีวิตงดงามดีงาม ถ้าเป็นความดี เป็น คุณธรรม เป็นจริยธรรม ความจริงกับความดีคุณค่า อยู่ตรงนี้

ประเด็นต่อมาที่จะเป็นคำถาม ถ้านักวิทยาศาสตร์ คนหนึ่งจะประดิษฐ์อาวุธนิวเคลียร์ขึ้นมา ถ้ามองด้าน ความดี เช่น ระเบิดที่ระเบิดมาเป็นดาวกระจายที่ใช้ ไปใช้อิรัก ทั้งมาลูกเดียวแล้วมันแตกออกไป ขายเป็น มากเพราะถ่ายทอดทางทีวีให้เห็น ระเบิดเหล่านี้ทั้ง ลูกเดียวแตกออกเป็นร้อยๆ ลูก แล้วจะไปฝังตัวอยู่ ตามที่ต่างๆ ใครมาเหยียบมันก็ไประเบิดที่หลังอีก ปรากฏ ว่าหลังสงครามเล็ก เด็กอิรักไปหยิบลูกระเบิดที่ยังไม่ แตกให้ทหารสหรัฐฯ นี่ถือว่าเป็นของเล่น ทหารสหรัฐฯ ก็หยิบ มันระเบิด บาดเจ็บทั้งสองคน เขาสอบสวน กันใหญ่ว่าเด็กไม่รู้ก็ไม่ใช่ผู้ก่อการร้าย

ระเบิดที่ผลิตออกมามีหลายรูปแบบ เช่น เจาะ ทะลวง ตอนที่เขานึกว่าซัดตัมไปอยู่ที่ร้านอาหาร ทั้งระเบิดลูกละ 2 ตันไปทั้งหมด 8 วัน ทั้งไปที่เดียวกัน เจาะลงไปเพื่อให้ไปทะลุห้องใต้ดิน แล้วขุดลงไป ขุด ลงไป นี่คือการก้าวหน้าทางอาวุธ ถามว่าถ้าเรา จะบอกว่าถูกต้องดีงาม ชีวิต คุณค่าอยู่ตรงไหน Live together อยู่ด้วยกันอย่างฉันท์มิตร อย่างมีความสุข อย่างที่นักพัฒนาบอกว่า เงินที่ใช้ผลิตอาวุธมากมาย มหาศาล เอาแค่ 1 ใน 10 เอาไปช่วยเด็กยากจนใน โลกจะได้เท่าไร ถามว่าแนวความคิดนี้จะแพร่ไปใน โลกได้อย่างไรถ้า Humanity ไม่มีพลัง น่าจะกำหนด เป็นวิชาบูรณาการแทรกซึมไปตั้งแต่เด็กประถม มัธยม มหาวิทยาลัย ทั้งศาสนา ทั้งปรัชญา ทั้งวิถีคิดการอยู่ ร่วมกัน คุณธรรม จริยธรรม

พูดถึงปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา มองวิธี พัฒนาปัญญาไว้สามด้านด้วยกัน คือ สุตตมยปัญญา จินตมยปัญญา ภวานามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจาก การรับข้อมูล ในโลกยุคปัจจุบัน การเรียนมนุษยศาสตร์ มีข้อมูลมหาศาลมากมาย มีระบบอินเตอร์เน็ต คอมพิวเตอร์ และอื่น ๆ เชื่อมโยงกันเป็นระบบ เอาตามเปรียบเทียบการเรียนการสอนในสมัยปัจจุบัน ครูบาอาจารย์ในเรื่องการแสวงหาความรู้ภูมิปัญญา รวม

ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย มีความอ่อนน้อมเข้าไป Learning how to learn คิดว่าน่าจะต้องมีคุณธรรม เหมือนโสเครติส คือการยอมรับว่าตนไม่รู้ หนึ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้คือรู้ว่าไม่รู้อะไร และอ่อนน้อมเข้าไปศึกษา ในสิ่งที่ตนเองไม่รู้ว่าคืออะไร หรือที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า คนพาลหรือคนโง่ที่รู้ว่าตนเองโง่ยังพอเป็นบัณฑิตได้บ้าง แต่คนที่สำคัญว่าตนเองฉลาด เป็นบัณฑิต คนนั้นโง่แท้ ๆ ในขณะที่เรียนศึกษาคหาความรู้ต้องไม่เป็น ขาลันด้วย

สุดท้าย รับข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เชื่อมโยงกับ ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาในบริบทของสังคมไทย ปรัชญา ในบริบทของสังคมไทย วิถีชีวิตวัฒนธรรมไทย ทำ อย่างไรจะเพิ่มองค์ความรู้ตรงนี้ให้มากขึ้น อย่างภาษา วรรณกรรมไทยค่อนข้างชัด ที่จะให้มีชีวิตอยู่ร่วมกับ คนอื่นอย่างมีความสุข ไม่ใช่ปิดกั้นทำให้อยู่ร่วมกับคน อื่นไม่ได้

ศึกษาภูมิปัญญาไทย บริษัทที่จะแข่งขันกับต่าง ประเทศได้อย่าง ซีพี ตอนนี้อยู่ที่ซีพีประสบความสำเร็จอย่างมาก ยังอยู่ในจีนเยอะมาก ไปต่างประเทศ อีกเยอะ คนงานเป็นแสนคนแข่งขันในด้านเกษตร อุตสาหกรรม การพัฒนาการผลิตใช้ภูมิปัญญาเพื่อไป ผลิตสิ่งผลิตภาคเกษตรเพื่อให้มีราคาเพิ่มขึ้น อย่างที่ เซเว่น อีเลฟเว่นทำ

แต่ที่ทำมาก่อนอย่างเช่นผลผลิตทางเกษตรต่าง ๆ เช่น เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู ท่านธานินทร์ เจียรนวนนท์ เล่า ให้ฟังว่า มีอยู่ครั้งหนึ่งอยากขายมะม่วงแข่งกับต่าง ประเทศ หาพันธุ์ที่ดีที่สุดของไทยมาพัฒนา เอารสชาติ ที่คิดว่าต่างประเทศชอบ แต่จะปลูกอย่างไรให้เป็น mass production ผลิตได้ที่ละเยอะ ออกผลได้ ตามฤดูกาลที่กำหนด แล้วต้นจะต้องไม่สูงมากจะได้ ไม่ต้องใช้แรงงานในการเก็บมาก เดินไปเก็บได้เลย ถ้า สูงไปเสียเวลาเก็บ ปลูกขนาดไหนให้สูงพอดี แล้วได้ ผลดี จึงส่งนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญไปศึกษาวิธีปลูกพืช

ของอิสราเอลและไปหลายประเทศ ในที่สุดจึงได้วิธี ปลูกที่จะคุมตัวแปรทั้งหมด ปลูกและให้น้ำเหมือน อิสราเอล มีคอมพิวเตอร์ควบคุมการให้น้ำ เหมือน อิสราเอลทุกอย่าง ไม่ว่าจะพันธุ์ ความสูง นัก วิชาการของซีพีทำได้ มะม่วงก็ออกมาไม่สูงมาก พื้นที่ พอดี เสียอย่างเดียวมัแต่ไปไม่มีลูก ทำตามทุกอย่าง ที่ไปศึกษามา ได้ใบหนาดก ต้นก็ไม่สูง แต่ลูกไปไหน จึงศึกษากันว่าทำตามขั้นตอนทุกอย่างทำไมจึงไม่มีลูก หมดปัญญายอมแพ้ เลยไปถามชาวบ้าน แกเป็น กำนันปลูกมะม่วงมานานและปลูกเก่ง เชิญกำนันมาดู กำนันไม่เคยไปต่างประเทศ จบ ป.4 ท่านธานินทร์ ถามว่าทำไมมันไม่มีลูก กำนันบอกมะม่วงท่านปลูก อย่างไรก็ไม่ลูกเพราะมันเป็นโรค ดูซิท่าน มะม่วง ท่านใบมันเยอะและปลูกติดกันทำให้แดดส่องไม่ถึง โคนต้น เวลาดวงอาทิตย์ขึ้นเพื่อนข้าง ๆ ที่อยู่ข้าง กันก็บังทำให้แดดส่องไม่ถึงโคนต้น เวลาเที่ยงก็บังบัง เวลาเย็นก็บัง ทำให้เชื้อราแบคทีเรียต่าง ๆ มันมาขึ้น ที่ราก แดดมันไม่ได้ฆ่า ปลูกอีกเท่าไร ใส่ปุ๋ยอีกเท่าไร มันก็ไม่ลูก

พอรู้ว่าเป็นโรคก็เรียกนักวิชาการมาดู ก็ไม่รู้ว่า จะรักษาอย่างไร จึงไปเชิญกำนันมาใหม่จะรักษาอย่างไร กำนันบอกไม่ต้องตัดทิ้งให้ตัดยอดอ่อนๆ เวลาแดดส่อง มันจะร้อนไปถึงรากโรคมันจะตาย พอลองดูก็ได้ผล ลูกออกมามาก ด็อกเตอร์งเลย ภูมิปัญญาอย่างนี้มีอีก เท่าไร

ต่อมาเลี้ยงหมูเลี้ยงได้แต่คนไม่ยอมเลี้ยงมันเหมือน ทางไต้หวันทำดีมีช่องให้หมูไปถ่ายเป็นที่ เป็นทางใช้ เหล็กทำเป็นช่องให้หมูไปถ่ายลงบ่อไว้ทำแก๊ส ทำอะไร ได้ ไปถามคนไทยทำอย่างไรเพราะทำเหล็กทำแล้ว แพง ไปดูคนไทยเขาเลี้ยงหมูทำอย่างไร มันร้อนเขาทำบ่อ ให้หมูลงไปอาบน้ำพอบาน้ำหมูกถ่ายในนั้นดีกว่าไต้หวัน ไต้หวันเลยมาดูงานในไทยมีลักษณะอย่างนี้อีกเท่าไร ที่จะนำมาศึกษาและนำมาใช้ทางเศรษฐกิจ เพราะ

ฉะนั้นในแง่ของ สุตตมยปัญญา การรับฟัง การศึกษา แล้วนำมาคิด

ข้อสองคือ จินต คติวิเคราะห์ ในมหาวิทยาลัย อาจารย์ทั้งหลายเหมือนกับนักสังคมสงเคราะห์ นักศึกษา เหมือนผู้มาใช้บริการ ถ้าเกิดเขาไม่มีอะไรจะทาน เอาปลา 1 ตัวให้เขากิน กินวันเดียวก็หมด แต่ถ้าสอน วิธีจับปลาให้เขา เขาจะมีปลากินตลอดชีวิต ความรู้ข้อมูลต่าง ๆ มีมากมายเหมือนกับปลาในแม่น้ำ ครูบา อาจารย์สอนวิธีจับปลาคือวิธีศึกษา วิธีวิเคราะห์ข้อมูล เอามาใช้ประโยชน์เขาก็จะมีปลากิน คือความรู้พัฒนา ตลอดชีวิต เป็น long life education เป็นการ ศึกษาตลอดชีวิต

ถามว่าวิธีการที่มาจากจิตใจที่มีสติ มีสมาธิ มีวิธีคิดทำอะไร ประชญาที่สอนกันเยอะ ๆ ทำไม่ทำให้คนไทยนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริง คิดเป็น ขนาด ไทวจึงจะทำให้เป็นวิธีคิดที่เพียงพอในการวิเคราะห์ และศึกษาหาข้อมูล แล้วทำไมเขาจึงทำทนายว่าเด็กคิด ไม่เป็น มันเป็นความล้มเหลวตรงไหนที่ปรัชญา พื้นฐาน ปรัชญาเบื้องต้น ก็สอนในมหาวิทยาลัย มันเกิดอะไรขึ้น ที่ไม่สามารถนำไปเป็นเครื่องมือ วิเคราะห์ในชีวิตจริง ไปจับปลาด้วยตนเอง จะมีวิธี ไทวจึงจะทำให้เป็นแพ็คเกจ เป็น simplifier ว่าเรียนสัก ขนาดนี้พอแล้ว ไม่ต้องไปศึกษาประวัติความคิดนัก คิดมากมาย กว่าเราจะคิดเป็น มันทางอ้อมเหลือเกิน กว่าเราจะคิดเป็นกว่าจะได้ methodology วิธีคิดใน แต่ละแบบ เราอ่านหนังสือมากมายหลายเล่มกว่าจะ จับประเด็นได้ว่ามันมีทางลัดทางไหนที่จะ apply มา สอนวิธีคิดง่าย ๆ ในชีวิตจริงที่ไม่ต้องเรียนปรัชญา แต่ก็นำไปคิดได้ มีที่สัมพันธ์กับบริบทของชีวิตคนและ สอนให้คิด ตรงนี้ต้องยอมรับว่าทำทนายมากในวิชา พระพุทธศาสนา ที่พยายามจะสอนให้เด็กประถม มัธยมลองคิด ที่เราเรียก โยนิโสมนสิการ ยังไม่รู้ว่าจะ ประสบความสำเร็จแค่ไหน เป็นวิชาพื้นฐานติดตัวกลับไป

ตรรกะก็ดีอะไรก็ดี บางแห่งไปท่องสูตรกัน สูตรตรรกะ ท่องวิธีคิด ถามว่าคิดเป็นไหม ก็เหมือนอาจารย์ อาจารย์ ให้ท่องก็ท่องสูตรได้ทุกอย่าง แต่ในที่สุดวิธีคิดมันไม่ ลงไป

บางทีวิธีคิดเกิดจากเราศึกษามาก อ่านมากมัน เกิดความคิดมาก แต่มันไม่มี short cut ไม่มีทางลัด ฝึกโดยเฉพาะที่เหมาะสมกับคนไทย ไม่ต้องไปอ่าน อริสโตเติล โสเครติส คนทั่วไปอ่านก็ไม่เข้าใจ ให้เราดึง วิธีคิดเข้ามา ปรากฏว่านักการศึกษาเขาทำ แต่มันไม่ เชื่อมวิธีคิด positive thinking มากมาย มันไม่เชื่อม กับสิ่งที่อยู่ในจิตใจของคน จิตมันไม่ได้คิดอย่างนั้น มันเกิดอะไรในการจัดการศึกษาของเรา ซึ่งจะสัมพันธ์ กับภาวนามยปัญญา เป็นแต่กรอบความคิดทฤษฎี อย่างเดียวยังไม่พอ ต้องแปรสู่ภาคปฏิบัตินำมาใช้จริง ๆ ภาวนาทำให้มี ให้เป็น เหมือนกับ ก.ไก่ ท่านเขียน ก.ไก่ได้ ถามว่ามันอยู่ตรงไหนในตัวเรา แต่มันพัฒนา มันเกิดขึ้น มันฝึกฝน มันเป็นทักษะ เป็นภาวนา สร้างให้มีให้เป็นขึ้นมา

วิธีคิดก็เช่นเดียวกัน วิธีวิเคราะห์ วิธีสังเคราะห์ ให้มันติดตัวไป เพราะฉะนั้น Humanity ถ้าสอนวิธี คิดได้จะปฏิรูปสังคมไทย คือ การแสวงหาวิธีในการ แสวงหาความจริง เหมือนกับการสอนวิธีจับปลาให้เขา มีแพ็คเกจ แล้วเอาไปใช้จริง ๆ

ตรงนี้คือบทบาทของครูในการคิดแสวงหาความจริง แสวงหาความคิด แสวงหาความงาม ด้วยการสอน ให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

สอนให้รู้ คือ พูด บรรยายอย่างที่เราทำ แล้ว ก็ทำให้ดู แต่ที่สำคัญและมีอิทธิพลมากที่สุดคือ เราอยู่ให้ เห็น นอกจากสอนวิธีคิดอย่างที่พูดแล้ว demonstrate ในชีวิตจริง ๆ ของเราก็ต้องคิดเป็นด้วย

อยู่อย่างคนที่คิดเป็นอยู่อย่างไร ถ้าในเรื่องของ พุทธศาสนาคือความสุขตามควรแก่สภาพ นอกจากจะ

บอกว่าความสุขคืออะไรแล้ว ทำให้ดูสาธิตแล้ว อยู่อย่างมีความสุขอยู่อย่างไร ไม่ใช่วิชาที่สอนให้มีความสุขเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่อาจารย์สอนเครียดเหลือเกิน ถามอะไรก็ได้ รังสีอำมหิตขึ้น อยู่ให้เห็นที่ศาสนาสอนได้ผล มีอิทธิพล เพราะอยู่ให้เห็นเท่านั้น ท่านสังเกตไหมเวลาไปปฏิบัติกรรมฐานต้องไปวัด คนเป็นพันไปปฏิบัติอยู่ที่นั่น เพราะมีคนทำให้ดู จูงใจเกิดศรัทธา แล้วอาจารย์ก็เป็นแรงบันดาลใจให้เห็น

เวลาท่านมีความสุข อย่างหลวงพ่อดังกร ท่านเป็นพระปลัด มาศึกษาเรื่องจิตว่างกับท่านพุทธทาส อ่านตำราท่านก็เยอะแล้ว แบบแปลภาษาอังกฤษก็เยอะ แต่ไม่ซึ้ง พระสันตโกโรเป็นพระฝรั่ง พอไปอยู่กับหลวงพ่อดังกร ท่านทำให้ดู ท่านอยู่ให้เห็น เพราะพระฝรั่งมาอยู่กับพระไทยก็มี culture shock นึกไม่ถึงว่าพระไทยจะเป็นแบบนี้ นินทาเก่ง แอบว่าพระฝรั่งหัวเราะบ้าง เลยเกิดความเครียด ทำอย่างไร อยู่คนเดียวไม่มีพวกเกิดความเครียดเลยมาหาหลวงพ่อดังกร ไปว่าพระไทยไม่ตายนั่นอย่างนี้ บ่นให้ฟัง ฝ่ายหลวงพ่อดังกรหัวเราะ ท่านไม่ตื่นเต้น มาฟ้องท่านก็เฉย พอหลายครั้งรู้สึกที่เราระบายไป อารมณ์มันหายไปในความว่างของท่าน ท่านไม่ได้ปรุงแต่ง ท่านฟัง อ้อ นี่คืออยู่กับความว่าง จิตว่าง ๆ ไม่ได้ปรุงแต่งมันเป็นอย่างนี้ เริ่มรู้สึกอยู่ให้เห็นสุขสงบเป็นอย่างไร เริ่มเรียนรู้

ท่านสุเมโธ เป็นพระฝรั่งรูปแรกที่ไปอยู่กับหลวงพ่อดังกร วัดหนองป่าพง แล้วตอนนี้ไปสร้างสาขาอยู่ทั่วโลก หลังจากสิ้นหลวงพ่อดังกรแล้ว เป็นเจ้าคุณด้วย ไปอยู่ตอนแรกทุกซอกซอกแล้ว มันไม่เข้าใจกันเพราะหลวงพ่อดังกรท่านกตัญญู ท่านเป็นพระอเมริกัน มันต้อง equal กตัญญูอย่างไร เข้ามาบวชยังไม่ให้บวชทันที ให้ไปเป็นลูกศิษย์วัด เป็นตาปะขาว เด็กวัดชุดขาวถือปิ่นโตตามหลังพระ เวลาบิณฑบาตเป็นฝรั่งตัวโตเดินตามหลังพระ คนก็หัวเราะ เวลาพระก็ฉันทก่อนต้อง

กวาดต้องล้าง กตัญญูจริง ๆ สำนักนี้ อยู่ตั้งหลายเดือน ถึงจะยอมให้บวช

บวชแล้วยังไม่หายแบ่งชนชั้นกตัญญูอีก พระบวชใหม่วัดหนองป่าพงต้องกวาดวัด พอหลวงพ่อดังกรตักบาตรกลับมาตักน้ำล้างขา อาจารย์วัตร ปรนนิบัติอาจารย์ ฝรั่งรับไม่ได้ตักน้ำล้างเท้า พระบวชใหม่สุเมโธก็ไปเข้าแถวรั้งท้าย แถวยาว คนแรก ๆ ก็ตักล้าง ๆ กว่าจะถึงท่านสุเมโธก็พอดีไม่ต้องล้าง ทำอย่างนี้ประจำ

พอนาน ๆ เข้ากวาดวัดไปทุกซอกไปเพราะว่าท่านไม่สอนเลย ท่านไม่พูดภาษาอังกฤษ พูดภาษาไทย ท่านสุเมโธก็พอจะรู้ ก็คิดในใจหนีดีกว่า ไม่สอนทุกซอกเหลือเกิน หนีมาหลายสำนักแล้ว ไม่อยู่แล้ว หลวงพ่อดังกร พุ่งหนีนี้ คิดตอนกำลังกวาดวัดอยู่ หลวงพ่อดังกรบิณฑบาตกลับมาหลวงพ่อดังกรยิ้มแฉ่งมาเขียวถาม พระสุเมโธอยู่ประโยคหนึ่ง ถามว่า สุเมโธ วัดหนองป่าพงทุกซอกหรือ

พระสุเมโธสะดุ้งเลย จี๋ใจดำกำลังจะหนี กลับมาที่กุฏิมานั่งคิด วัดมันทุกซอกหรือใจเรามันทุกซอกกันแน่ ที่มันไม่เกี่ยว ทุกซอกที่ใจอยู่ที่ไหนก็ทุกซอก อยู่ที่นั่นแหละ สู้ต่อพออยู่มาความทุกซอกมันก็ลดลง

วันหนึ่งหลวงพ่อดังกรกลับมาจากบิณฑบาตต้องล้างเท้า พระสุเมโธไม่รู้ตัวแข่งไปอยู่อันดับหนึ่งล้างเท้าหลวงพ่อดังกร หลวงพ่อดังกรยิ้มแฉ่ง สุเมโธยอมแล้ว เสร็จ ตั้งแต่นั้นมาก็เริ่มสอนกรรมฐานปฏิบัติให้ดู ท่านเปรียบเทียบความคิด ทิฐิमानะ ที่ว่าซาลันด้วยเอาออกก่อน แล้วเริ่มปฏิบัติอยู่ร่วมกันมา

พระฝรั่งที่มาทีหลังพระสุเมโธก็เป็นสาม เพราะหลวงพ่อดังกรไม่พูดฝรั่ง ชาวบ้านก็แปลกใจทำไมหลวงพ่อดังกรมีแต่พระต่างประเทศ ก็ไปสืบว่าท่านพูดภาษาอังกฤษได้ไหม ก็รู้ว่าท่านพูดไม่ได้ เพื่อนที่เป็นฆราวาสก็หมั่นใส่ว่าเดี๋ยวนี้เป็นอินเตอร์แล้วนะ เลย

แกล้งถามต่อหน้าคน หลวงพ่อสอนฝรั่งพูดภาษาอังกฤษได้หรือเปล่า จะให้หลวงพ่อบทตรง ๆ ว่าพูดไม่ได้ จะหักหน้าท่าน แทนที่ท่านจะตอบท่านย้อนถาม โยมไถนาหรือเปล่า ไถครับ แล้วใช้ควายไถนาหรือเปล่า ใช้ครับ เวลาสอนควายไถนา พูดภาษาควายหรือเปล่า เจ็บเลยไม่ถามเลย

สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น หลักการสอนของพระพุทธศาสนาไม่ใช่สอนเฉพาะข้อมูลเท่านั้นมันมี value system มีระบบค่านิยมที่จะให้ยอมรับในคุณค่า เอาความดี ความงาม เข้าไปด้วย มันต้องมีการจูงใจ เพราะฉะนั้นการสอนจริยธรรมคุณธรรมที่เรียกว่าทำให้ดู ท่านสอนเฉพาะข้อมูลข้อแรกพอแล้ว แจ่มแจ้งเข้าใจแบบ objective แต่เนื่องจากต้องมีการโน้มน้าวให้เกิดศรัทธา ไม่ว่าจะให้เกิดความซาบซึ้งในศิลปะ ความงาม ความจริง ความดี แม้กระทั่งปรัชญาก็ต้องมีการใช้ตรรกะ มีการใช้ personality เหมือนกัน รวมถึงความดีทั้งหลายที่เราจะถ่ายทอด บุคลิกต่าง ๆ ของผู้สอนจึงเกี่ยวข้อง ฉะนั้นอาจารย์ก็คิดว่าการสอนทางด้านมนุษยศาสตร์นั้นสัมพันธ์กัน 4 ข้อด้วยกัน ในการถ่ายทอด value คุณค่า

ข้อที่ ๑ คือสอนให้แจ่มแจ้ง สัจญ์ทสนะ แจ่มแจ้งเหมือนเห็นด้วยตา ถ้าเขามี truth มีความจริง อยู่ในใจ express อย่างไร ด้วยภาษาที่ให้คนเข้าใจ ซึ่งตรงนี้เป็นปัญหาของนักปรัชญา นักปรัชญาเขาจะมีอะไรสักอย่างที่พูดให้คนฟังไม่รู้เรื่อง มันเป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่ง ของ ปอล ซาร์ต นั่งเขียนปรัชญาของเขาทั้งวันตั้งแต่เช้า criticism พอดกกลางคืนปาทิ้งลงถังขยะ ซิโมน เดอ โบวัวร์ ถามว่าโยนทิ้งทำไม อุตส่าห์เขียนทั้งวัน ซาร์ตบอกว่าอ่านแล้วอ่านไม่รู้เรื่อง คนเขียนเองอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะอะไรตอบเอง

เนื่องจากในทางปรัชญาหรือในทางศาสนา จะ มีภาษาในเครื่องของเขาเอง เรียกว่าเป็น technical term

ซึ่งสื่อสารกันในวงการ คนนอกวงการที่เป็น layman ไม่เข้าใจ การข้ามระหว่างชุดแห่งการอธิบาย ชุดแห่งการบรรยาย จากภาษาที่ผลิตขึ้นมาเองซึ่งเป็นภาษาของเขาที่มันเป็น technical term มาเป็นภาษาชาวบ้าน บางทีนักปรัชญาก็ยอมรับไม่ได้ การแปลการถ่ายทอด เพราะมันไม่ตรงกับที่เขาต้องการ oversimplification ง่ายเกินตีความตีไป เพราะ ฉะนั้นทำอย่างไรก็ไม่ตรงกับที่เขาต้องการ เพราะ ฉะนั้นจึงมีปัญหามากในการสอนธรรมะ เมตตากรุณา แปลว่าอะไรในภาษาไทย เป็นภาษาอังกฤษยังไม่ได้เลย

ถ้าเป็นสิ่งที่ประสมการณ์อยู่ในใจ สัจจะ แล้ว ภาษาสื่อไม่ได้ เป็นเพียง symbol เหมือนกับ พระจันทร์อยู่ตรงโน้น ชี้นิ้ว ดูพระจันทร์มาดูนิ้วฉัน ถ้าภาษาอยู่ที่นิ้วคุณมาติดอยู่ที่นิ้ว คุณก็เข้าไม่ถึงสัจจะ แล้วเมื่อไหร่จะเข้าถึง นี่คือข้อจำกัด

ด้านศิลปะ งานศิลปะ abstract หรือไม่ abstract ก็ตาม อย่างที่คุณเฉลิมชัยวาดนี้มันสื่ออะไรมากมาย ซึ่งถ้าไม่เขียนแล้วไม่รู้ ตกลงจะทำอย่างไร พูดให้ชาวบ้านเข้าใจ สื่อให้ชาวบ้านเข้าใจ มันก็ลดคุณค่าหมดความสง่างาม ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ เป็น passion อันหนึ่ง ที่จะคงความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เอาไว้แต่ชาวบ้านเข้าไม่ถึง ให้ชาวบ้านเข้าถึงมันก็ลดรูป ลดสาระ ความสำคัญ เพราะฉะนั้นในประเทศไทยจึงมีสำนักที่พยายามตีความธรรมะให้ง่าย แต่หลายสำนักที่เป็น popular เหล่านั้นถูกกล่าวหาว่าบิดเบือน ตีความไม่ถูกต้อง ลากเข้าอัตโนมัติ แต่มีคนสนใจติดตามมาก

ท่านพุทธทาสทำเป็นแบบ หลายสำนักก็ทำ เจอปัญหา ทางพุทธศาสนาจะมีผู้ที่รักษาดูแลอยู่ ตั้งกติกา ถ้าคุณจะทำให้ง่ายสำหรับชาวบ้าน ต้องทำขนาดไหน แล้วบางทีเกณฑ์มาตรฐานตรงนั้นทำแล้วชาวบ้านก็ไม่

เข้าใจ คนที่อยู่ในสำนักนั้นบอกไม่ใช่พูดเอาเอง ต่อให้มีศัพท์บัญญัติ มีอะไรต่าง ๆ มาช่วยก็ไม่เข้าใจ

ในด้านปรัชญา จะเอามาเป็นปรัชญาพูดให้ชาวบ้านเข้าใจ คนที่อยู่ในสำนักนั้นบอกไม่ใช่พูดเอาเองตีความเอง ตกลงวิธีขนาดไหนเป็นประโยชน์ ในทางศาสนา ท่านพุทธทาสบอก คำว่านิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้ท่านที่ยึดในคัมภีร์ อันตราย แต่ท่านบอกว่ามีที่ไปที่ไปแจ่มแจ่ม

สรุปก็คือในทางพุทธศาสนาตราบเท่าที่เป็นประสบการณ์ แล้วท่านที่มีประสบการณ์นั้นถ่ายทอดออกมาแล้วพูดออกมามันแจ่มแจ่ม แต่ถ้าเป็น interpretation เป็นการตีความคัมภีร์ต่าง ๆ ยึดคัมภีร์ยึดตำรา มีขอบเขตในการอธิบาย เพราะฉะนั้นจึงเกิดสองกระแส คือ หนึ่งไม่เอาภาษาเลย ปฏิบัติอย่างเดียว อย่างเซ็นตรัสรู้จับพลัน ใช้ภาษาน้อยที่สุด ใช้ ปริศนาธรรม ให้คิดให้ปฏิบัติ เช่นเวลาเห็นธงไหว พระรูปหนึ่งบอกลมแรง อีกรูปบอกไม่ใช่ลม เพราะธงมันไหว อาจารย์มาบอกไม่ใช่ทั้งธง ทั้งลม ใจคุณมันไหว ไปคิดชะธรรมะอะไร

มีนิทานเข็นบอกว่า

พระเข็นแย่งแมวกัน ถามแมวว่าจะอยู่กับใคร ลูกแมวตอบไม่ได้อีกอีก อีกอีก ก็เลยเอาแมวพาดกับกำแพงตาย อีกสองวันต่อมาเจ้าอาวาส ช่างบ้านมาหา ท่านก็เล่าให้ฟัง แล้วก็ถามว่าถ้าวันนั้นท่านอยู่ด้วยท่านจะตอบว่าอย่างไรแมวถึงจะไม่ตาย ถามวัดที่มาจากช่างบ้าน ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้พูดอะไร ขึ้นบันไดมา กำลังจะสวมรองเท้าอยู่ที่หันหลังกลับถอดรองเท้าข้างหนึ่งวางบนศีรษะ อีกข้างหนึ่งใส่ไว้แล้วก็เดินจากไปไม่พูดไม่จา เจ้าอาวาสที่ฆ่าแมวก็บอกว่า สาธุ ถ้าวันนั้นท่านอยู่แมวก็คงไม่ตาย ตกลงเขาตอบว่าอย่างไร เป็นปริศนานิทานเข็น เขาก็มาตีความกันว่าแท้ที่จริงเรื่องนี้ไม่ได้มีแมวไม่มีอะไรทั้งสิ้น เป็นปริศนาธรรม

ปริศนาธรรมก็คือ เจ้าอาวาสรูปแรกเล่าให้รูปที่สองฟังว่ามีการแย่งแมว เหตุเกิดจริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้ว่าการฆ่าแมว แต่มันเป็นคำพูดของท่านตั้งเป็นโจทย์ให้อีกฝ่ายหนึ่งตอบ เขาก็เถียงกันคือทัศนคติคนละแบบแล้วจะหาข้อสรุปอย่างไร ถ้าตนเองยึดถือทัศนคติของตนเองอยู่ในกรอบ ก. ก็ยึดติดอยู่ในกรอบความคิดของตนเอง ข. ก็ยึดอยู่ในกรอบความคิดของตนเอง ถ้าไม่มองนอกกรอบหรือไปพ้นกรอบก็จะเหมือนคนแย่งแมว ลูกแมวก็คือกรอบของแต่ละฝ่าย เจ้าอาวาสที่มาจากช่างบ้านบอกผมไม่ยึดติดในกรอบรองเท้าที่มีไว้ใส่ ผมวางไว้บนศีรษะแล้วก็เดินจากไป นี่ก็คือผมไม่ติดอยู่ในเกณฑ์ไม่ติดอยู่ในกรอบ เข้าถึงประสบการณ์แจ่มแจ่ม ถ้าเรื่องนั้นเป็นประสบการณ์แล้วตัวเองถ่ายทอดมาหรือตัวเองเข้าใจแจ่มแจ่ม ถ้าเราไปท่องปรัชญาของเขามาสอน เราก็ไม่เข้าใจ แปลมาเป็นภาษาไทยก็ไม่ตรง มันไม่ซึ่งเหมือนกับงานศิลปะ นี่คือช่องว่างของสิ่งที่ต้องการจะถ่ายทอดกับภาษาที่อยู่ระหว่างกัน มีวิธีการมีขั้นตอนอย่างไร ข้อสำคัญคือแจ่มแจ่ม อย่าพูดเรื่องที่คุณก็ไม่เข้าใจ นั่นเรื่องที่ 1

เรื่องที่ 2 บางทีเราก็เข้าใจแต่มันเกินภูมิพินความรู้ของผู้ฟัง ตรงนี้พระพุทธเจ้าท่านใช้ธรรมะกำมือเดียว ที่ท่านเสด็จไปปราบศัตรูร้ายพร้อมกับพระจำนวนมาก แล้วก็หยิบใบไม้ขึ้นมากำมือหนึ่ง แล้วก็ถามพระทั้งหลายว่า ใบไม้ในกำมือของเรากับใบไม้ในป่าอันไหนมากกว่ากัน พระก็ตอบว่าใบไม้ในกำมือน้อยกว่าใบไม้ในป่ามากกว่า ซ่อนี่ฉันใดภิกษุทั้งหลายที่ว่ากำใบไม้ในมือน้อยกว่าใบไม้ในป่าก็หมายความว่าความรู้ที่เราตรัสรู้มากมายมหาศาลเหมือนกับใบไม้ในป่าแต่ที่เรานำมาสอนเธอทั้งหลายน้อยนิดประดุจดั่งใบไม้กำมือเดียว เราไม่ได้สอนทั้งหมดที่เรารู้ แต่สอนเพื่อเป็นในการดับทุกข์แก่พุทธบริษัทไม่ได้สอนทั้งหมดสอนเฉพาะตรงนี้คือกำมือเดียว กำมือเดียวที่ว่านี่คืออะไร ถ้าหลักสูตรกำหนด วิชาขนาดนี้ คุณจะสอนสัก

ขนาดไหน ความรู้อาจจะมามากมายแต่คนฟังไม่รู้เรื่อง ก็ไม่มีประโยชน์ เสร็จแล้วก็บ่นว่าเหมือนกับสี่ขอ ให้ความฟัง คนไหนที่พูดอย่างนี้แสดงว่าสี่ขอไม่เป็นสี่เป็นแล้วควายต้องฟัง มีนักสี่ขอคนหนึ่งแกไปนั่งซ้อมสี่ขออยู่ริมคันนา ไม่มีใครฟังมีแต่ควายเล็มหญ้า อยู่ตัวหนึ่ง แกก็ว่า สี่ขอแล้วควายไม่ฟังจริงหรือ แกก็เลยซ้อมสี่เป็นเพลงเขมรไล่ควาย มันก็ไม่ไป เพลงเขยิบ เขยิบเข้ามาซิ มันก็ไม่มา แกก็เลยสี่เป็นเสียงยุงร้อง หึ่งๆ ๆ ๆ ควายมันกระดิกหูไล่ยุงรับคลื่นกันได้ สี่เป็นเสียงสุนัขกัดกัน ง่องแง่ง ง่องแง่ง มันเบิ่งมองกลัวลูกหลง สี่เป็นเสียง ลูกควายร้องมันหยุดกินหญ้าหันมาดูนึกว่าใครชวนลูกมันอยู่แถวนั้น สี่ให้เป็นเถอะควายฟังปรับคลื่นระดับตามความแตกต่าง สอนให้แจ่มแจ้งจึงมีสองนัย แต่เท่านั้นยังไม่พอจงใจจงใจให้เกิดการน้อมรับเอาไปเป็นกรอบ เน้นการปฏิบัติ นี่คืออิทธิพลแห่งบุคลิกภาพ การปฏิบัติสำคัญ ตรรกะ โน้มน้าวสำคัญ สมมุติชนา แก่ล้าวกล้าก้าหาญ เรื่องนี้ไม่ยาก ทำได้มีตัวอย่างมีคนทำให้ดูแล้ว สัมปหังสนา ไร่ร้างบังเหิง ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เข้าใจยากเกินไปหรือไม่ ทำหาย มีความสนุกสนานเพลิดเพลิน ทั้งหมดที่ว่า แม้กระทั่งเรื่องธรรมะ

อาตมาเคยเจอคนหนึ่ง เขาขับแท็กซี่ เขารับอาตมาจากวัดประยูรฯ ไปวัดมหาธาตุ เขาบอกตกลงค่าโดยสาร 50 บาท สมัยนั้นยังไม่มียานยนต์ เขาขับแท็กซี่ เขาก็บอกว่าท่าน ถามหน่อยเถอะท่าน ท่านบวชพระมีความสุขดีหรือ อาตมาก็บอกว่าเรื่อย ๆ นะ ก็เลยถามเขาว่าขับแท็กซี่มานานหรือยัง เขาบอกนานแล้วครับ 27 ปีแล้ว ถามหน่อยเถอะขับแท็กซี่นี้มีความสุขดีหรือ เขาบอกว่ามีความสุขดีครับ เขาบอกว่าขับแท็กซี่นี้ดับทุกข์ได้ พุดหน้าตาซึ่งซึ่ง อาตมานึกถึงเรื่อง สิทธารถะ ตอนจบคนเขียนให้พระเอกขับเรือดับทุกข์ เมืองไทยสิทธารถะขับแท็กซี่ เลยถามเขาว่าขับแท็กซี่อย่างเดียวเคยทำงานอย่างอื่นหรือเปล่า เขาบอกว่าเคยครับ เคยทำงานอยู่ที่กระทรวงหนึ่งแต่อยู่ไม่ได้ เล่นพรรคเล่นพวกกันเหลือเกิน

ผมเลยลาออกไปเป็นลูกจ้างขับรถอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อยู่ไม่ได้อีกท่าน อาตมาถามว่าทำไมจุฬาฯ เล่นพวกเหมือน กันเธอ คนละแบบท่าน เขาถามแบบนี้ว่า คนที่เรียน มากรู้มากมีความสุขกว่า คนเรียนหนังสือน้อยใช้หรือเปล่า คนขับรถจุฬาฯ บอกถามยากนะ สงสัยอ่านหนังสือปรัชญาบ่อย อาตมาบอกไม่ทราบไม่แน่ เขาว่าจริง ท่านผมว่าไม่แน่ละ คนเรายังเรียนมากยิ่งรู้มากยิ่งทุกข์มากนะท่าน ผมสังเกตนะพวกด็อกเตอร์ครูบาอาจารย์นี้ตัวทุกข์เลยท่าน ทุกข์คนเดียวไม่พอทำให้บัณฑิตนักศึกษาทุกข์ไปด้วย ผมว่ามันต้องมีอะไรผิดพลาดในระบบการศึกษาของชาติเป็นแน่ ผมจึงไปบอกให้พวกด็อกเตอร์ครูบาอาจารย์ให้ไปสอนใหม่ให้เด็กมีความสุข เขาไม่เชื่อผม ผมเลยลาออกมาขับแท็กซี่ครับ ถามว่าแล้วคุณไปบอกเขาว่าอย่างไร ผมถามท่านนะ พญฺชนะไทยมีกี่ตัว 44 ตัว แล้ว 44 ตัวท่านรู้ไหมตัวไหนดีตัวไหนชั่ว ใครจะไปรู้ ก-ฮ ตัวไหนดีตัวไหนชั่ว เขาบอกว่า นี่แหละท่านเขาไม่สอนว่าตัวไหนดีตัวไหนชั่ว เด็กมันถึงได้ทุกข์ที่จริงตัวชั่วมี ๓ ตัว ตัวชั่ว ล ก ล ตัวดี พ ห ข อาตมาก็ถามว่า ล ก ล ทำไมมันชั่วล่ะ เขาบอกว่าท่านเป็นพระน่าจะรู้ดีกว่าผมนะ พระพุทธเจ้าสอนอาตมาบอกไม่มีหรอกจบประโยค 9 ไม่เคยเจอ เขาบอกมี ล ก ล ก็โลก โกรธ หลง ใสงาน ชั่วจริงหรือเปล่า จริง แต่เล่นอย่างนี้ใครจะไปรู้ แล้ว พ ห ข ดีจริงหรือเปล่า แล้ว พ ห ข คืออะไร เขาบอกท่านเพื่อนผมเช่ารถแพง ชื่อแก๊สแพง เขาทุกข์เหลือเกิน แต่ผมไม่ทุกข์ครับผมใช้ พ รู้จักพอใจท่าน พอใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ มีความสุขไหมท่าน เพื่อนผมเขาบอก บางทีผู้โดยสารขึ้นมาผมบอกราคาไป 100 บาท ต่อ 30 ไปไหม แหม มันโกรธเลยท่านไล่ผู้โดยสารลง แต่ผมไม่โกรธเลยนะ ผมใช้กรณีนี้ รู้จักให้ ลดให้เขาไปบ้างแถมให้เขาบ้าง บริการแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยไป แล้ว ช ละ พอ ช รถแกก็ติดไฟแดงอยู่แถวศาลหลักเมืองจะเลี้ยวไปวัดมหาธาตุ แกก็อยู่คันแรก ไฟเขียวขึ้นแล้วแกไม่ยอมไป แกลิมดูไฟ

แดงมัวแต่เทศน์สอนพระ คั้นข้างหลังก็กดแตรด่า แกสะดุ้งเลยนะ บอกไม่รู้มันจะไปตายที่ไหน โฟเขียว เบ็บเดียวมันกดแตรด่าผม นี่ถ้าเพื่อนผมเจออย่างนี้ ต้องกดแตรด่ากลับไปมองหน้ามัน แต่ผมไม่มีปัญหา ผมใช้ ช ช่างเขาเถอะครับ ผมก็ขับของผมไปเรื่อย ๆ พอไปถึงวัดมหาธาตุเอาตมาให้เบงค์ 20 สามใบ 60 บาท ไม่ต้องทอนเอาไปหมดเลย เขาบอกได้อย่างไร ท่านตอนแรกตกลงกัน 50 ทำไมให้เกินมา 10 บาท เอาตมาบอก 50 ค่าแท็กซี่ 10 บาท ค่ากัณฑ์เทศน์ คุณเทศน์ดีจึงเลยนะเดี๋ยวจะไปเทศน์ต่อ เขามองหน้ายิ้ม ๆ แล้วเอาเงินคืน บอกผมไม่เอาหรรอครับ ผมรู้จัก พอ พ.พานใจครับ เออสอนเราอีก แล้วก็ขับรถไปอย่างมีความสุข เอาตมาก็คิดเขามีธรรมะ ประจำใจอะไรนะ ถึงเป็นอย่างนี้ เขาไม่ต้องท่อง ธรรมะเป็นข้อ ๆ ในทางพุทธศาสนา พ รู้จักพอคือ สันโดษ รู้จักให้คือทาน รู้จักปล่อยวางคือจาคะ ไม่เก็บกด สละกิเลส แล้วคนนี้แกปฏิบัติประจำ มัน เป็น value เป็นคุณค่า เป็นสิ่งที่เขายึด เป็นความสุขที่เกิดขึ้น เป็นจริยธรรมเขา เขาใช้ถูก บางคน ถ้าไม่เคยใช้ จริง ๆ ได้แต่ท่องไป ใช้ผิดนะ คนนี้เขา ใช้ถูกยังงี้ เอาตมาให้เงินเกินเขารู้จักพอ พ.พาน ขึ้น มาทันที ของแกถูกกำหนดตรงนี้ต้องพอ ตอนนี่แก ยังไม่ยอมคืนหรรอ ห.หีบมาแล้ว พอถูกกดแตรด่า ช.ข้างขึ้น จัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ถ้าเราท่องไม่ชิน พ.พานมาตอนไหน ประชุมวันนี้เข้าเดี๋ยวก้อแล้ว อะไรกันนักหนาวิชาการเข้าเดี๋ยวก้อแล้ว แทนที่จะ ให้ความร่วมมือ พอคนบดีให้ส่งรายงาน อาจารย์ให้ ส่งข้อสอบ ช.ข้างข้างเกิด มันไม่ได้ใช้ประจำ ถ้า ฝึกปฏิบัติที่เรียก ภาวนามยปัญญา มันไม่ใช่แค่ เป็นวิถีชีวิต การสอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วยล้า ร่าเริง แจ่มแจ้งอย่างเดียวไม่พอต้องจูงใจแล้วไปปฏิบัติ เหมือนคนที่เอาตมาเล่าคนนี่ เป็นวิถีชีวิต และนั่นคือ คุณค่าของสิ่งที่เราสอนที่เราเรียน

ภูมิปัญญาที่ว่ำนันปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต เป็นคุณค่าเป็นค่านิยมที่ตอบคำถามในสี่เสาที่ว่าตอนต้น ทำอย่างไรให้มนุษยศาสตร์มีศักยภาพในการแสวงหา ความรู้ แสวงหาความจริง แสวงหาความดี แสวงหา ความงาม และในการที่จะ learning to do ทำอย่าง ปฏิบัติได้จริง ใช้ได้จริง ปรัชญาเป็นการคิดจริง ธรรมะ เป็นการปฏิบัติจริง แล้วอยู่ร่วมกัน live together อย่าง มีความสุขมีคุณค่าเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ fanatic ไม่ คลั่งกับความคิดในกรอบของตน แล้วก็ learning to be เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือข้อท้าทายมนุษยศาสตร์ที่ เอาตมาได้ใช้เวลามาพอสมควร

เอาตมาก็ขอมีส่วนร่วมกับการจัดงานวิชาการใน ครั้งนี้ โดยสิ่งที่เราเรียกรวมกันในภาษาของผู้ที่จัดงาน การจัดงานทางวิชาการก็ดี การครบรอบก็ดี เป็นการ บูชาครูบาอาจารย์อย่างหนึ่ง การบูชามี ๒ อย่าง คือ อามิสบูชา สิ่งของ และ ธรรมบูชา คือการบูชาด้วย วิชาการ ความรู้ เป็นการตอบแทนคุณของครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ได้มาแล้วเราก็นำมาถ่ายทอด มาแสดงออกเพิ่มเติม มาแลกเปลี่ยนไม่ได้เก็บเอาไว้ อย่างเดียว ซึ่งตรงนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ

งานของคณะวันนี้จึงเป็นประเด็นที่ดิงาม เป็นการ สืบทอดรักษาความเชื่อมโยงทางด้านจิตใจและด้านสติ ปัญญา จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง ถ่ายทอดกันต่อไป

เอาตมาขออนุโมทนาและรู้สึกดีใจที่ได้มีส่วนร่วม ในทางกิจกรรมครั้งนี้ จึงขอตั้งกัลยาณจิตอธิษฐาน อ่างเอาคุณความดีที่ท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญมา รวม กันเป็นตะบะตะพานปัจจุัย อวยพรให้ทุกท่านมี ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป มีอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสมบัติ ปรารถนาสิ่งใดที่ชอบ ประกอบด้วยธรรม ก็ขอให้ปรารถนานั้น ๆ จงพลันสำเร็จ ทุกท่านตลอดกาลนานเทอญ

